

ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: МИНУЛЕ, СЬОГОДЕННЯ

Анна Олександрівна ВАСИЛЕНКО,

*студентка Національного аерокосмічного
університету імені М.Є. Жуковського «ХАІ»*

Права людини є складним, багатовимірним явищем. У різні епохи проблема прав людини, незмінно залишаючись політико-правовою, набувала релігійно-етичного, філософського звучання.

Людство на шляху утвердження прав і свобод людини пройшло тернистий шлях, крок за кроком обмежуючи всевладдя держави, поширюючи принцип рівноправності на все більше коло осіб та відносин між ними. Часто саме боротьба за права людини, за нові й нові ступені свободи ставала каталізатором широкомасштабних змін у суспільно-політичному житті тієї чи іншої країни, вела до нового осмислення ролі людини в її відносинах з суспільством та державою.

Говорячи про генезис прав і свобод людини на землях України, їх обсяг, рівень забезпеченості і захищеності з боку держави, слід хоча б побіжно звернутись до вітчизняного минулого, з глибин якого постає наша прекрасна держава та її могутній волелюбний народ. Такий історично-правовий екскурс свідчить, що український народ зробив свій гідний внесок у становлення прогресивних уявлень про права людини, створив низку яскравих взірців витонченої правової думки, які й донині вражають дослідників. Об'єктивні факти рішуче спростовують неправдиві міфи, які подекуди вважають, що українці не мають власного обличчя у державотворенні, вирізняються провінціалізмом і схильністю до авторитарної влади.

Достатньо нагадати, що саме на українській землі було створено блискучий зразок античної демократії – присягу громадянина Херсонесу, а згодом в союзі східнослов'янських племен зародився оригінальний, досить ефективний для тих часів, суспільно-політичний лад з елементами демократії, першими паростками народовладдя і самоврядування.

Пригадаймо і могутню Київську Русь (IX–XII ст.), досить знану на той час у світі державу, яка мала розвинуті і багатогранні міжнародні стосунки, високий рівень суспільного, економічного і політичного розвитку і з якою вважали за честь поріднитися монархи Візантії, Польщі, Франції, Швеції, Угорщини. Зазначимо, що внаслідок збігу ряду історичних обставин Русь не знала нелюдського у своєму ставленні до особистої свободирабовласницького ладу, хоча окремі його риси у вигляді холопства і мали місце. Давнє звичаєве право – Закон руський створювало певні правові гарантії, закріплювало поступову відмову від варварських принципів кривавої помсти і таліону, обмежувало сваволю і врегульовувало повсякденний побут населення Київської Русі. Ознакою реального демократизму були «ряди»– договори, які укладали жителі зі своїми князями. А договори з Візантією X ст. засвідчили і помітну віротерпимість наших предків.

Правову основу Київської Русі становила «Руська правда» (1036–1037рр.)– перший писаний кодифікаційний акт руського феодального права,

© Василенко А. О., 2021

авторство якого пов'язують з іменами Ярослава Мудрого та його нащадків. «Руська правда» в багатьох аспектах вигідно відрізнялася своїм відносним гуманізмом і юридичною технікою від аналогічних європейських «варварських прав». Кодексом урегульовувався широкий спектр суспільних відносин і в тому числі в ньому містилися норми, що безпосередньо стосуються особи, її прав і свобод. Зокрема, широко врегульовувалися відносини власності і спадкові відносини. Низка норм закріплювала відсутність смертної кари, мученицьких покарань або катування під час допиту, обмеження, а згодом і заборону кривавої помсти, різноманітні правові механізми захисту життя, честі і гідності особи.

Норми і принципи «Руської правди» зберегли своє значення і в часи феодалної роздробленості, в тому числі на землях могутньої Галицько-Волинської держави (1199–1340рр.). Згодом, однак, внаслідок ординської навали та експансії ряду сусідніх держав на українських землях настали важкі часи.

Вся подальша багатолітня історія нашого народу є яскравим прикладом самовідданої боротьби української нації за самовизначення, створення власної незалежної держави.

Прийняття 9 листопада 1995р. України в члени Ради Європи суттєво вплинуло на подальший розвиток прав і свобод людини і громадянина. Україна приєдналась до великої кількості багатосторонніх європейських конвенцій у галузі прав і свобод людини і взяла на себе конкретні зобов'язання щодо імплементації їх норм у національне законодавство. Крім цього членство у Раді Європи стимулювало процес підготовки і прийняття Конституції – основного закону нової демократичної держави.

Конституція України 1996р. є певною мірою взірцем сучасного конституціоналізму з питань прав і свобод людини і громадянина. Вона визначила якісно новий, сучасний статус людини і громадянина в Україні, здійснивши фактично «гуманітарну революцію».

Людина, її життя, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані в Конституції (ст.3) найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини і громадянина є змістом і спрямованістю діяльності держави. Держава згідно з Конституцією відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Виходячи з цієї концепції, в чинній Конституції України правам, свободам і обов'язкам людини і громадянина присвячено спеціальний розділ II. Цей розділ є одним з найважливіших в Конституції і містить близько третини її статей.

Чинна Конституція України імплементувала всі основні положення міжнародно-правових актів з прав людини і насамперед Загальної декларації прав людини, міжнародного пакту про громадянські і політичні права та міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, які є одним з найбільших досягнень людства ХХ ст. у гуманітарній сфері, справжнім «людським виміром», мірою людської гідності.

Чинна Конституція України вперше замість фрагментарного набору прав і свобод визначила систему прав і свобод у всіх основних сферах, передбачивши, зокрема, громадянські, політичні, економічні, соціальні і культурні права і свободи людини і громадянина.

Новий Основний Закон України значно розширив коло конституційних прав і свобод, передбачивши низку нових прав і свобод, та істотно збагатив їх за змістом. У ньому вперше передбачено такі істотні права і свободи, як право на життя (ст.27), на інформацію (ст.34), право приватної власності (ст.41), на підприємницьку діяльність (ст.42), на страйк (ст.44), на достатній життєвий рівень (ст.48), свобода пересування, вільного вибору місця проживання, право вільно залишати територію України і повертатися в Україну (ст.33) тощо.

Конституція всебічно гарантує права і свободи, передбачає механізм їх забезпечення і охорони. Про це свідчить передусім система конституційних нормативно-правових гарантій прав і свобод, зокрема, юридичної відповідальності за порушення прав і свобод, невідчужуваності і непорушності прав і свобод, їх невичерпності, недопустимості скасування, звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Одним із найбільших досягнень у гарантуванні прав і свобод є передбачена Конституцією система організаційно-правових гарантій, з-поміж яких особливо значна роль відведена Президентові України, Верховній Раді України, органам виконавчої влади та місцевого самоврядування, судам, прокуратурі та Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини.

Поряд з національними гарантіями Конституція передбачила можливість використання і міжнародно-правових гарантій. Відповідно до ст.55 Конституції України кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звернутися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом чи учасницею яких є Україна.

Додатковою гарантією захисту прав і свобод людини є також міжнародні механізми захисту прав людини, до яких долучилася Україна. Важливим кроком у цьому напрямі стала ратифікація 17 липня 1997р. Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. Відтепер громадяни України отримали можливість звертатися щодо захисту своїх порушених прав до Європейського суду з прав людини. До того ж, приєднавшись у 1990р. до Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., Україна також визнала і компетенцію Комітету ООН з прав людини щодо розгляду індивідуальних скарг громадян України на порушення їх прав та свобод, гарантованих цим пактом.

Конституція України юридично ліквідувала всі нормативні перешкоди на шляху до забезпечення прав і свобод людини і громадянина, проголосивши, що норми Конституції України є нормами прямої дії і що звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Конституція України на відміну від конституцій ряду інших країн закріпила обов'язки людини і громадянина, але лише ті з них, які мають принципове значення для забезпечення прав і свобод: обов'язок неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст.68); обов'язок захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України (ст.65), обов'язок сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом та ін.

Особливістю Конституції України є те, що нею передбачено створення і закріплення дійового механізму захисту прав і свобод людини. Це стосується, головне, організації і здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ст.6). Саме на судову владу, як зазначено, покладається функція захисту конституційних прав і свобод. За чинною Конституцією каральна функція суду поступається функції правозахисній, праворегуючій. Відповідно до перехідних положень Конституції України та Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини» від 17 липня 1997р. рішення про надання санкції на арешт, тримання під вартою і затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, а також щодо проведення огляду та обшуку житла або іншої власності особи з 28 червня 2001р. прийматимуться виключно судами України.

Важливою ланкою в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина є Конституційний Суд України, який здійснює судовий конституційний контроль та захист основ конституційного ладу, основних прав і свобод людини і громадянина, забезпечення верховенства права і прямої дії Конституції на всій території України.

Здійснюючи конституційний контроль, Конституційний Суд України справляє значний вплив на діяльність органів державної влади в сфері додержання та захисту прав людини і громадянина, передусім у сфері нормотворчості (законодавства), приймаючи рішення про невідповідність тих чи інших правових актів або їх окремих положень Конституції, даючи тлумачення конституційних норм при розгляді конкретних справ і здійснюючи офіційне тлумачення Конституції і законів України, яке стає обов'язковим для всіх суб'єктів права.

Запровадження спеціального інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини є новацією у державно-правовій системі захисту прав і свобод людини у нашій країні. У Конституції України закріплюється право особи звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого (ст.55) і визначається, що через нього здійснюється парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина (ст.101). Статус, функції та компетенція Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини закріплені у конституційному Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», прийнятому Верховною Радою України 23 грудня 1997р. При розробці цього закону було враховано позитивний досвід інституту омбудсмана (Уповноваженого з прав людини) європейських країн. Віднині цей інститут являє собою універсальний інструмент виявлення і сприяння усуненню порушень прав і свобод людини і громадянина в Україні. Усвідомити природу, функції та мандат нового для України демократичного інституту позасудового захисту прав і свобод людини неможливо без аналізу подібних правозахисних інституцій у демократичних країнах світу

Список використаних джерел:

1. Генезис прав людини. URL: <https://ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/history/genesis/>
2. Захаров Є.Права людини та основні свободи в Україні: старі й нові виклики (Тези доповіді на Президентських слуханнях 28.11.05). URL: <https://khpg.org/1133791565>